

Praca w sposób zwarty, interesujący i bez wydziwiał prezentuje sylwetkę intelektualną autora *O wolności*.

ADAM CZARNOTA (Toruń)

Philip Corrigan, Derek Sayer, *The Great Arch. English State Formation as Cultural Revolution*, Basil Blackwell, Oxford 1985, ss. 268.

Praca jest dziełem z zakresu dynamicznie obecnie rozwijającej się dyscypliny nazywanej socjologią historyczną. Autorzy, obaj pracujący na uniwersytetach kanadyjskich, są uczniami brytyjskiego prekursora nowej dyscypliny Philipa Abramsa, od niego też przejmują wiele koncepcji (takich jak np. państwo rozumiane jako politycznie zorganizowane podporządkowanie).

Różni ich to, że są marksistami, choć z góry trzeba zastrzec, że nieortodoksyjnymi i jest to widoczne w całej książce. Może bardziej adekwatne byłoby stwierdzenie, że obaj są inspirowani przez podstawowe założenia materializmu historycznego. Obaj autorzy są także założycielami i redaktorami nowego periodyku naukowego „Journal of Historical Sociology”, publikowanego przez cenione wydawnictwo brytyjskie Basil Blackwell.

Praca podejmuje problem formowania się państwa angielskiego (należy podkreślić, że właśnie angielskiego, a nie brytyjskiego) w perspektywie długiego trwania, bo od czasów podboju normandzkiego do końca XIX w. Całość składa się z dwóch części: bardzo krótkiej części teoretycznej, ograniczonej do wstępu i zakończenia oraz części analiz historycznych, stanowiących zasadniczy trzon książki. Część poświęcona analizom historycznym oparta jest na opracowaniach oraz na źródłach, co nie jest często spotykane w socjologii historycznej. Książka nie jest łatwa w lekturze z uwagi na bardzo szczegółowe analizy historyczne.

Autorzy podejmują problemy szczególnie istotne dla historiografii angielskiej i rozwiązują je w sposób oryginalny. Główny jednak problem w pracy to rola państwa w rozwoju kapitalizmu. Państwo nie stanowi według autorów instytucji autonomicznej ani — co ciekawe z punktu widzenia ich opcji teoretycznej — materializmu historycznego, ani nie jest nadbudową nad stosunkami ekonomicznymi. Według nich państwo stanowi zasadniczy regulator zachowań ludzkich i stosunków społecznych. Autorzy słusznie kładą nacisk na polityczną stronę rozwoju ekonomicznego, czyli rolę państwa w rozwoju ekonomicznym. Szczególne znaczenie państwa leży w narzucaniu pewnych form zachowań ludzkich. W tym też znaczeniu zdają się prezentować rolę formowania państwa jako rewolucji kulturalnej. Powyższa teza ma zasadnicze i kapitalne znaczenie dla historii prawa. Nie przez przypadek autorzy tak wiele miejsca poświęcają właśnie historii prawa i instytucji angielskich.

Autorzy starają się wyjaśnić przyczyny angielskiego samorządnego rozwoju kapitalizmu. Korzenie procesu lokują w średniowieczu, kiedy to struktura organizacji państwa angielskiego i zakres władzy monarchów był odmienny niż na kontynencie europejskim.

Interesujące są w szczególności analizy dotyczące zakresu praw własności i powiązanych z nimi praw politycznych właścicieli ziemskich. Ciekawe i nowe są analizy ideologicznych uzasadnień władzy, rozważania nad rozwojem ekonomicznym a formą państwa w okresie Old Corruption.

W sumie książka Corrigan i Sayera pokazuje niemożność wyjaśnienia procesu rozwoju państwa, jeżeli badacze — jak dotychczas — ograniczać się będą do badania ewolucji instytucji, rozwoju armii czy biurokracji, a pomijać będą sferę praktyki kulturowej. Praca stanowi też istotny wkład w dyskusję na temat przejścia formacyjnego od feudalizmu do kapitalizmu, wskazując na rolę czynników instytucjonalnych i kulturowych w procesie wielkiej transformacji Europy.

ADAM CZARNOTA (Toruń)

Andrzej Walicki, *Legal Philosophies of Russian Liberalism*, Clarendon Press: Oxford University Press 1987, ss. 465.

Prezentowana książka jest kolejną pracą wybitnego znawcy historii intelektualnej rosyjskiej i polskiej XIX stulecia.

Tym razem Andrzej Walicki podjął problem myśli prawnej liberalizmu rosyjskiego XIX i początków XX w. Jest to tym bardziej cenne, że zarówno nurt liberalizmu rosyjskiego, a szczególnie badania nad doktryną prawną są zaniedbane. Można nawet stwierdzić, że więcej się robi w tym zakresie na Zachodzie niż z tej strony Łaby, o czym decydują raczej względy pozamerytoryczne.

Dobrze się stało, że temat ten podjął wybitny znawca przedmiotu, najbardziej chyba znany z doskonałej pracy *W kręgu konserwatywnej utopii*. Pracy tej, jak i autora nie trzeba przedstawiać polskiemu czytelnikowi.

W omawianej książce poza obszernym, bo liczącym 95 stron wstępem, autor przedstawia i analizuje filozofie prawne sześciu zwolenników liberalizmu i praworządności, co stanowiło raczej ciekawy wyjątek na mapie rosyjskiej myśli polityczno-prawnej z charakterystycznym dla niej nihilizmem prawniczym, nihilizmem negującym znaczenie i wartość prawa, reprezentowanym zarówno na prawicy (konserwatywni słowianofile), jak i na lewicy — pojmującej prawo instrumentalnie jako narzędzie panowania klasowego.

Analizowani filozofowie prawa to B. N. Cziczerin (1828 - 1904), V. S. Sołowiew (1853 - 1900), Leon Petrażycki (1867 - 1931), P. I. Nowogrodsew (1866 - 1924), Bogdan Kostiakowski (1868 - 1920) i Sergiusz Hessen (1887 - 1950).

Cechą wspólną wszystkich analizowanych myślicieli było odmienne w stosunku do dominującego otoczenia pojmowanie prawa. Wszyscy oni z jednej strony walczyli ze wspomnianym nihilizmem prawniczym, z drugiej zaś z pozytywizmem prawniczym. Pomimo wyraźnych odrębności między reprezentowanymi przez nich koncepcjami filozoficznymi i teoretycznymi widać wyraźnie wspólny mianownik, wynikający z akceptacji określonych wartości z aksjologii liberalnej myśli politycznej oraz doceniania wartości, jakie niesie z sobą prawo.

Można mieć pewne wątpliwości co do umieszczenia w jednym rzędzie jako przedstawicieli rosyjskiego liberalizmu Leona Petrażyckiego i Bogdana Kostiakowa, ale to nie umniejsza wartości pracy jako istotnego wkładu do historii myśli prawniczej. Wydaje mi się także, że Walicki zbyt przecenia znaczenie nurtu liberalnego w życiu intelektualnym Rosji.

Reasumując należy stwierdzić, iż autor przedstawił niezwykle cenną próbę spojrzenia na koncepcje prawne z punktu widzenia ideologii.

ADAM CZARNOTA (Toruń)